

λέξεσιν ὁ κόσμος θὰ ἀνανεωθῆ χωρὶς νὰ διαταραχθῆ ἢ ἐν αὐτῷ δεσπόζουσα τάξις καὶ ἄρμονία, ὁ ἐν αὐτῷ βασιλεύων νόμος τῆς κατὰ μέτρα σβέσεως καὶ ἄψεως τοῦ πυρὸς, ἢ αἰωνιότης τοῦ κόσμου. Δικαίως ἄρα ὁ Σλευερμάχερος ἀμφιβάλλει ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐδίδαξε ποτὲ τὴν εἰς ἀπόλυτον πῦρ μετατροπὴν τοῦ παντὸς ἀφοῦ τὰ χωρία ἐφ' ὧν ὁ Ritter ἀγωνίζεται νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην οὐδὲν διδάσκουσιν ἀντικείμενον πρὸς τὴν ὀλίγην διδασκαλίαν τοῦ φιλοσόφου.

Τοιαύτη καθ' ἡμᾶς ἢ περὶ κόσμου διδασκαλία τοῦ φιλοσόφου Ἡρακλείτου πῦρ αἰζωνον, αὐτοδημιουργούμενον αἰωνίως καὶ ἀλληλοδιαδόχως μεταβαλλόμενον εἰς ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ἕκαστα ὄντα δυνάμει ἀναγκαίου, ἐσωτερικοῦ καὶ λογικῶς ἐνεργοῦντος νόμου, ὃν ὁ φιλόσοφος, ὡς εἵπομεν ἤδη, ἀπεκάλεσε λόγον. Ὡστε οὐδόλως ἀπομακρυνόμεθα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἢ μᾶλλον καὶ ἐκφράζομεν δλόκληρον τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἂν ἀποφανθῶμεν ὅτι τὸ πῦρ παρ' Ἡρακλείτου εἶνε τὸ πᾶν καὶ ὁ Θεὸς ἅμα τοῦ παντός.

Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Καὶ τὸ μὲν σῶμα κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. Εἶνε τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στερεόν, ἀναίσθητον, νεκρόν, «κρέας δὲ πᾶν νεκρόν καὶ νεκροῦ μέρος» (1) λέγει ὁ Ἡράκλειτος. Τὸ ἐμψυχοῦν δὲ καὶ ζωογονοῦν τὸ σῶμα εἶνε τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θερμόν, (2) ὅπερ διὰ τῆς μεταβολῆς εἰς ἦν ὑπόκειται, καθυπα-

(1) Μυτ. ἀπόσπ. 53 (2) αὐτ. ἀπόσπ. 71

γόμενον καὶ αὐτὸ εἰς τὸν ἀπαρέγκλιτον καὶ ἀμετάτρεπτον νόμον τῆς τῶν πάντων ροῆς καὶ ἀλλοιώσεως, μετατρέπόμενον εἰς ὑγρόν, καθίστησι τὸ σῶμα νεκρὸν καὶ ἄξιον παντὸς βδελυγμοῦ· διότι, «νεκρές κοπρίων ἐκ βλητότεροι». (1) Ὅσῳ λοιπὸν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα διὰ τὰς μνημονευθείσας ιδιότητας αὐτοῦ, τοσοῦτῳ πλείστου ἄξιον εἶνε τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θερμόν, τὸ ζωογονοῦν καὶ φρενοῦν τὸν ἄνθρωπον, ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, ἢ ὁποία προὔπαρχει, διότι καθ' Ἡράκλειτον «πάντα ψυχῶν καὶ δαιμόνων πλήρη». (2) Ἄλλ' ἢ προὔπαρξις αὕτη τῆς ψυχῆς δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τῆς καθολικῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, τοῦ καθαροῦ, τοῦ αἰθερίου πυρός, τῆς ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως, τῆς πρώτης οὐσίας, ἢ ὁποία διὰ τῆς κατὰ μέτρα σθέσεως καὶ ἄψεως δημιουργεῖ τὸν κόσμον καὶ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτήν, οὔτε νὰ θεωρηθῇ πνευματικὴ τις δύναμις ἢ οὐσία διάφορος τῆς τῶν ἄλλων ὄντων, ἀλλ' ὅτι καὶ αὕτη, ἀτομικῶς ὑφισταμένη, εἶνε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πυρός ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ὄντα καὶ ὑπόκειται εἰς πάσας τὰς τροπὰς, εἰς ἃς ὑποβάλλεται τὸ στοιχεῖον τοῦτο, διέρχεται δηλαδὴ ἢ ψυχὴ διὰ τοῦ στερεοῦ καὶ τοῦ ὑγροῦ καὶ ἐπιστρέφει διὰ τῶν μνημονευθεισῶν ὁδῶν εἰς τὸ πρωτόγονον πῦρ, τὴν ψυχὴν τοῦ παντός. (3) Ἐν τῇ διὰ τοῦ παντὸς ταύτη τῶν ψυχῶν φορᾶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συμφύρεται μετ' αὐτῶν «ὥσπερ ἀστραπὴ μετὰ νέφους». (4) Ἡ ψυχὴ ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς μεταβολῆς βιαζομένη τείνει διηνεκῶς νὰ

(1) ἀπόσπ. 53. (2) Δ. Λ. καὶ μὴν ρητῶς ὁ Ἡράκλειτος φησὶ τὸ μὴ εἶναι λογικὸν τὸν ἄνθρωπον μόνον δὲ ὑπάρχειν φρενήρες τὸ περιέχον. Σέξτ. Ἐμπ. πρὸς μαθ. Η. 256. (3) Κλήμ. Ἀλέξ. Στγ. VI Ψυχῆσι θάνατος ὑδῶς κτλ. (4) Σέξτ. Ἐμπειρ. πρὸς μαθημ. 284.

μεταβληθῆ εἰς ὑγρὸν, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος οὐδ' ἐπὶ ἐπὶ μίαν στιγμὴν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσει ἂν τὸ ἐν αὐτῷ θερμὸν (ἢ ψυχὴ) δὲν ἀνενεοῦτο τρεφόμενον ἀκαταπαύστως ὑπὸ τοῦ ἔξωθεν λαμβανομένου λογικοῦ καὶ φρενήρους πυρὸς διὰ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῶν αἰσθητηρίων (1). Τὸ σῶμα ἡμῶν, τὸ στερεὸν καὶ ἀναίσθητον, διατηρεῖ ἄλογον τὴν ὑπ' αὐτοῦ αἰχμαλωτισθεῖσαν ψυχὴν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος γίνεται λογικὸς διὰ τῆς ἀναπνοῆς σπώμενος τὸν θεῖον Λόγον ἢ τὸ περιέχον φρονήρες. (2) Πάντες δὲ γινόμεθα ἔμφρονες ὡς πάντες ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκενώτου πηγῆς, τοῦ θεοῦ Λόγου, ἀντλοῦντες. «Κοινὸν ἐστὶ τὸ φρονεῖν». (3)

Ὁ Ἡράκλειτος περὶ τοῦ ὕπνου λέγει ὅτι οὗτος εἶνε ἀδελφὸς τοῦ θανάτου, διότι ἂν καὶ διατηρεῖται καθ' ὕπνον ἢ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι διὰ τῆς ἀναπνοῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ αἰσθητήρια ἠσυχάζουσι καὶ παύει ἢ μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου καὶ τοῦ φρενήρους πυρὸς ἐπικοινωνία τῆς ψυχῆς, ἐπαναστρεφούσης εἰς τὸν ἴδιον τοῦ κοιμωμένου κόσμον διὰ τοῦτο αὕτη καθίσταται σχεδὸν ἄλογος, ἀλλ' ἐν τῇ ἐγρηγόρσει ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῶν αἰσθητικῶν πάλιν πόρων, ὡς διὰ θυρίδων, προκύψας καὶ τῷ περιέχοντι (τῷ φρενήρει πυρὶ) συμβαλὼν, τὴν λογικὴν ἐνδύεται δύναμιν. (4) ἐν τῇ νυκτὶ ὁ ἄν-

(1) Ἡ δὲ ζῶσα καὶ βλέπουσα καὶ κινήσεως ἀρχὴν ἔχουσα ἐξ αὐτῆς καὶ γνῶσιν οἰκείων καὶ ἀλλοτρίων φύσις ἀμυστὶ ἔσπακεν ἀπορροήν ἐκ τοῦ φρονήντος, ὅτε κυβερνᾶται τὸ σύμπαν. Πλούτ. Ὀσθήρ. κ. Ἰσιδ. 76 Περ. Σέξτ. ἔμπ. πρὸς μαθημ. Ζ) 127-129 (H 286 (2) Σέξτ. ἔμπ. πρὸς μαθ. 127-129. [3] ἀπόσπασμα Μπ11 ἀπόσπ. 19 ΣΤβ. τρέφονται δὲ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι, νόμον ὑπὸ ἐνός τοῦ θεοῦ, κρατέει γάρ. τοσοῦτον ὅποσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίγνεται. (4) Ἐν ὕπνοις μυσάντων τῶν αἰσθητικῶν πόρων χωρίζεται τῆς πρὸς τὸ περιέχον συμφύσεως ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς μόνης τῆς κατ' ἀναπνοὴν προσφύσεως σωζομένης, οἰοεὶ τινὸς εἴξεως χωρισθεῖς τε καὶ ἀποβαλὼν ἢν πρῶτον εἶχε μνημονικὴν δύναμιν, ἐν δὲ τῇ ἐγρηγόρσει πάλιν διὰ τῶν αἰσθητικῶν πόρων, ὡς περὶ διὰ τινῶν θυρίδων, προκύψας καὶ τῷ περιέχοντι συμβαλὼν λογικὴν ἐνδύεται δύναμιν. Σίξ. ἔμπ. πρὸς μαθ. 127-130.

θρωπος συγκεντροῦται εἰς ἑαυτὸν καὶ ὁ ἐγρηγορῶς καθόλου προσεγγίζει πρὸς τὸν κοιμώμενον· Ὁ δὲ θάνατος εἶναι ἡ τελεία ἀπόσβεςις διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐν ἡμῖν θερμοῦ εἰς ὑγρὸν, ὅποτε καταστρεφομένου τοῦ ἐν ἡμῖν ὁμοειδοῦς πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ παντὸς δὲν ὑπάρχει τι πλέον τὸ συνδέον τὴν μετὰ τοῦ σώματος συγκοινωνίαν αὐτῆς καὶ τὸ σῶμα ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. «Ἄνθρωπος ἐν εὐφρόνῃ φάος ἄπτει ἑαυτῷ, ἀποθανὼν ἀποσβεσθεὶς, ζῶν δὲ ἀπτεται εὐδοντος». (1) Τοιαύτη ἡ περὶ σώματος καὶ ψυχῆς διδασκαλία τοῦ φιλοσόφου.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ περὶ τῆς παρατηρουμένης παρὰ τοῖς ἀνθρώποις διαφορᾶς ἐν τῇ διανοήσει, περὶ τῆς ἀξίας τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, καὶ περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὀφείλει νὰ ζῆ οὗτος, ὁ Ἡράκλειτος ἐδίδασκε τὰ ἐπόμενα καθ' ὁλοκληρίαν σύμφωνα πρὸς τὴν ὄλην αὐτοῦ περὶ τῆς τῶν πάντων μετοβολῆς καὶ τοῦ λόγου θεωρίαν.

α). Πρὸς ἐξήγησιν τῆς παρατηρουμένης διαφορᾶς τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεως, ὁ Ἡράκλειτος ὑπέθετεν ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη αἰτίαν ἔχει τὸ ὑγρὸν ἢ τὸ ξηρὸν τῆς ψυχῆς. Ὅσῃ ἡ ψυχὴ εἶναι ὑγροτέρα ἢ καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἀναπνέει ὁ ἄνθρωπος, τοσοῦτῃ καὶ τὸ ἐν ἡμῖν πνεῦμα ἢ ἡ φρόνησις ἡμῶν εἶνε ἀσθενεστέρα. Ὅσῃ δὲ ξηροτέρα ἡ ψυχὴ ἢ τὸ περιβάλλον ἡμᾶς φρενῆρες πῦρ, τοσοῦτῃ τελειοτέρα εἶνε ἡ διανοητικὴ ἡμῶν δύναμις. «Αὕτη ψυχὴ, λέγει σοφωτάτη καὶ ἀρίστη». (2) Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὸ κλίμα κέντηται σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώ-

(1) Κλ. Στγ. IV 1352. ὁπέσπ. 75, (2) Κλήμησ παιδ. 424-425. Ἀπόσπ. 71, 72.

που και δια τούτο αὐτὸς πάλιν ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε, ὅτι: «οὐ γῆ ξηρά, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη». (1) καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσῆγεν ὡς παράδειγμα τὴν Ἑλλάδα, ἢ ὁποῖα «μόνη ἀνθρωπογονεῖ ἀψευδῶς», διατηροῦσα διὰ τὴν ξηρότητα τοῦ ἀέρος αὐτῆς ἐξείαν τὴν διάνοιαν· καὶ προσεπάθει γὰρ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς μέθης ἐκ τῆς ὑγρότητος τῆς ψυχῆς. «Ἄνθρωπος, λέγει, ὁπότεν μεθυσθῆ, ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήθου, σφαλλόμενος ὄκη βαίνει, ὑγρὰν ἔχων τὴν ψυχὴν». (2) Ἐκ τῶν ψυχῶν δὲ τελειοτάτη μὲν εἶνε ἡ τοῦ παντός, ἢ ψυχὴ τῶν ψυχῶν, τὸ ἐν τῷ παντὶ διακεχυμένον καὶ διὰ πάντων διήκον φρόνιμον πῦρ, ἀτελεστάτη δὲ ἢ τῶν ζώων, ὡς ὑγροτάτη. Συγκρίνων δὲ ὁ Ἡράκλειτος τὸν ἀνθρώπον τὸ μὲν πρὸς τὸν λόγον τοῦ παντός ἢ τὸν Θεόν, τὸ δὲ πρὸς τὸ μᾶλλον ἐννοῦν τῶν ζώων, τὸν πίθηκον, λέγει: «ὡς πιθήκων ὁ κάλλιστος αἰσχροὺς ἀνθρώπων γένει συμβάλλειν, οὕτω καὶ ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται». (3)

β) Περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διὰ τοῦ λόγου, ὁ Ἡράκλειτος ἐδόξαζεν ὅτι ἢ διὰ τῶν αἰσθήσεων γνῶσις δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, διότι καὶ αὐταὶ αἰτελειότεραι αἰσθήσεις, ἢ ὄρασις καὶ ἢ ἀκοή, ἀπατῶσιν ἡμᾶς, παριστᾶσαι τὰ πράγματα παρὰ τὴν ἀδιάλειτον τῶν πάντων ροὴν καὶ μεταβολὴν ἱστάμενα. «Κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ καὶ ὠτα βαρβάρους ψυχᾶς ἐχόντων» (4). Τὸ μόνον κριτήριον τῆς ἀληθείας εἶνε

(1) Μπλ. ἀπόσπ. 73,74. (2) Στοβ. Μπλ. ἀπόσπ. 70 (3) Μπλ. ἀπόσπ. 42-43 Ἀνθρὸς νήπιος ἤκοιτο πρὸς δαίμονος ἄκωπερ παῖς πρὸς ἀνδρὸς. Ἄνθρωπος, ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται καὶ σοφία καὶ κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις κασίην. Πλάτων Ἰπ. Μείζων 289 A-B. [4] Μπλ. ἀπόσπ. 23 Σέξ. Ἐμ. πρὸς μισθ.

ὁ λόγος, ὁ σύμφωνος πρὸς τὸν κοινὸν καὶ θεῖον. ἐξ οὗ ἀπορρέουσι καὶ τρέφονται ὅ τε ἐν ἡμῖν λόγος καὶ οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι. (1) Μόνον, ὅταν γνωρίσωμεν τὸν θεῖον τοῦτον Λόγον διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, τὴν πηγὴν πάσης γνώσεως καὶ σοφίας, ἢ ὡς ἄλλως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Ἡράκλειτος τὴν γνώμην, ἢ ὅποια τὰ πάντα διαπερῶσα σοφῶς διακυβερνᾷ καὶ κατευθύνει ἕκαστον εἰς τὸ προσήκον τέλος, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι εὕρομεν τὴν ἀλήθειαν. «ἐν τὸ σοφὸν ἐπίστασθα: Γνώμην, ἢ ἐγκυβερνήσει πάντα διὰ πάντων». (2) Ἐὰν θέλωμεν λοιπὸν νὰ γείνωμεν σοφοί, δὲν πρέπει νὰ προσέχωμεν εἰς τοὺς τέκτονας ψευδῶν ἀοιδούς, οἱ ὅποιοι ἐξαπατῶσιν ἡμᾶς διὰ τῶν μυθευμάτων αὐτῶν. (3) ἀλλ' ἐξετάσωμεν ἑαυτοὺς καὶ τὸ περιβάλλον ἡμᾶς σύμπαν περιεργασθῶμεν. Ἐν αὐτῷ βλέπομεν, ὅτι τὴν ἡμέραν διαδέχεται ἡ νύξ, τὸν χειμῶνα τὸ θέρος, τὴν γαλήνην ἢ τρικυμία, τὴν γένεσιν ἢ φθορὰ καὶ τάναντία. (4) Ἐν γένει, ὅτι ὅλα τὰ πράγματα ἔρχονται καὶ παρέρχονται ὡς τὰ κύματα τῆς ὑπὸ τῶν ἀνέμων πλησσομένης θαλάσσης. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐξετάσεως θὰ πεισθῶμεν ὅτι τὰ πάντα ρέουσιν ἀπαύστως, θὰ ἀνακαλύψωμεν τὸ μυστήριον τῆς διηνεκοῦς γενέσεως καὶ φθορᾶς, τῆς ἀφανοῦς ἁρμονίας ἐν τῇ ἔριδι καὶ τῷ πολέμῳ. (5) θὰ κατανοήσωμεν καὶ τὰ ἐναντιώτατα τῶν φαινομένων, ὅτι «τέρψις καὶ ἀτερψίη, γνῶσις καὶ ἀγνωσίη, μέγα

(1) Μπλ ἀπόσπ. 19 (2) Μπλ. ἀπόσπ. 55 (3) Τίς γὰρ αὐτῶν νόος ἢ φροῆν δῆμων αἰοῖσιν ἐπονται καὶ διδασκάλῳ χρέονται ὁμίλῳ, οὐκ εἰδότες ὅτι πολλοὶ κακοὶ, ὀλίγοι δὲ ἀγαθοὶ. Μπλ. ἀπόσπ. 82. (4) Ὁ Θεὸς ἡμέρη κεινὸν νη, χειμῶν, θέρος, πόλεμος, εἰρήνη, κόρος λοιμὸς. (ἀπόσπ. 86) Φασὶ Ζηνὶ σκότος Αἰδῆς. Φασὶ Αἰδῆ σκότος Ζηνί, φοιτᾷ κείνα ὡς καὶ τάδε κείνα, πάσῃ ὥρην διαπρησσόμενα κείνα τε τὰ τῶν δε καὶ τάδε τὰ κείν. Ἰππόκρ. διαίτ. Α. 4-5 (5) Ἁρμονία ἀφανῆς, φανερῆς κρείσσον ἀπόσπ. 96 Ἰπποκλ. ΙΧ 10.

καὶ μικρὸν, φῶς καὶ σκότος, Ζεὺς Ἄδης, ζωὴ καὶ θάνατος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, δίκαιον καὶ ἀδίκον» εἶνε ἐν τῷ αὐτῷ, πῦρ αἰζῶον, αἰωνίως μεταβαλλόμενον δυνάμει νόμου ἐν αὐτῷ ἐνόητος. (1) πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι «τὰ ἀνθρώπεια» εἶνε διζυρὰ καὶ δακρυώδεα καὶ οὐδὲν αὐτῶν, ὅτι μὴ ἐπικήριον». (2) Θὰ κατανοήσωμεν ὅτι τὰ φαινόμενα εἰς ἡμᾶς κακὰ ἐγκρύπτουσιν ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς σκοπὸν καὶ ὅτι ἡ γνῶσις γίνεται διὰ τοῦ ἐναντίου. Τὸ ἀγαθὸν γίνεται καταληπτὸν διὰ τοῦ κακοῦ, καὶ οὐδὲν αἴσθημα θὰ ἐγεννᾶτο ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀγτίθεις ἡ ὅποια κάμνει ἐν ἡμῖν τὴν διάκρισιν, νοῦσος ὑγείαν ἐποίησε ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κῆματος ἀνάπαυσιν. (3) Διὰ τοῦτο «ἀνθρώποισι γίνεσθαι ὀπόσα ἐθέλουσιν οὐκ ἀγαθόν». (4) Καὶ καθόλου σὺν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι τῷ ξυνῷ πάντων χρῆ ὅπως περ νόμῳ πόλις καὶ πόλιος ἰσχυροτέρως». (5) ὅπερ σημένει ὅτι οἱ λόγοι, οἱ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ νοῦ ἢ τοῦ Θείου Λόγου ὑπαγορευόμενοι πρέπει νὰ καθιστῶσιν ἡμᾶς ἰσχυροὺς, ἰσχυροτέρους καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς πόλεως τῆς ὑπὸ τῶν νόμων προστατευομένης. Τὸ πλεῖστον ὅμως τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἀφρονες. «Τίς γὰρ τῶν πολλῶν νόος ἢ φρήν,» οὐ ξυνιάσει ὅτι «τὸ διαφερόμενον αἰεὶ ὁμολογέει» καὶ παλίντροπος ἁρμονίη κόσμου ὀκοσπερ τόξου καὶ λύρης (6). Βαρβάρους τὰς ψυχὰς ἔχοντες καὶ ὑπὸ τῆς φαινομενικῆς τῶν πραγμάτων ἀκινήσιας ἐξαπατῶμενοι δὲν ὑποπτέονται τὸν μυστηριώδη λόγον, τὸν διέποντα τὸ πᾶν, οὐδὲ ἀκούουσι τοὺς ἐπαίοντας, ἀλλὰ προσέχουσιν εἰς τοὺς δοκη-

[1] Ταυτὸ τ' ἐνι ζῶν καὶ τεθνικὸς, καὶ ἐγρηγορῶς καὶ καθυδόν, νέον καὶ γηραιὸν κτλ. ἀπόσπ. Mullaeh 86, 89 46 Μλούταρ. πρὸς Ἄπολ παραμύθ, [2] Λουκιανός. [3] ἀπόσπ. Mullaeh 47 [4] Mullaeh ἀπόσπ.47 [5] Mullaeh ἀπόσπ. 19 Mullaeh ἀπόσπ.82. [6] Mullaeh ἀπόσπ. 23, 30, 38

σισόφους αοιδούς και άλλους ψευδῶν τέκτονας, καθ' ὧν ὁ Ἡράκλειτος μαντεύεται τὸ πῦρ, οὕς «δίκη καταλήφεται» (1) τ. ἔ ὁ αἰώνιος και ἀδυσώπητος νόμος τῆς μεταβολῆς. «Τοῦ λόγου τοῦδε ἐόντος ἀεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι και πρόσθεν ἢ ἀκούσσαι και ἀκούσαντος τὸ πρῶτον», (2)

γ) Ὁ Ἡράκλειτος τέλος τοῦ ἀνθρώπου ὑπελάμβανε τῆν εὐαρέστησιν», (3) ἣν ἐπίστευεν ἐπιτυγχανομένην ἐπομένων ἡμῶν τῷ ξυνῷ. (δεῖ ἐπεσθαι τῷ ξυνῷ). (4). Ἀδύνατον δὲ πρᾶξις τις γὰρ ἦνε σοφῆ ἀν δὲν εἶναι: σύμφωνος πρὸς τῆν τὸ πᾶν διακυβερνώσαν θεῖαν Γνώμην. Διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος μεγίστην ἀρετὴν ἐνόμιζε τὸ σφρονεῖν (ὀρθοφρονεῖν) και σοφίαν, ἀληθῆ λέγειν και κατὰ φύσιν ποιεῖν. (5) Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἴδιον τῶν ἐπαϊόντων, τῶν γνωριζόντων τὸν Θεῖον Λόγον, τῆν φύσιν τοῦ παντός. Τὸ εἶναι ὅμως τινὰ ἐπαῖοντα ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ δαίμονος αὐτοῦ τ. ἔ ἐκ τῆς ποιότητος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ «ἦθος ἀνθρώπων δαίμων». (6) ὡς δὲ «τὸ σφρονεῖν εἶναι μεγίστη ἀρετῆ, οὕτω και ἡ ὕβρις, ὡς ὑπερφροσύνη και ἄνοια εἶναι ἐσχάτη κακία και πηγὴ πάσης κακοδαιμονίας: διὰ τοῦτο ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε «ὕβριν χρεὶ σβεννύειν μᾶλλον ἢ πυρκαϊάν» (7). Ὁμόλογα δὲ τῆ ὄλη αὐτοῦ διδασκαλία ἐδίδασκεν ὁ Ἡράκλειτος και περὶ τῶν παθῶν, ὡς δυσμαχῆτων και ὠφελούντων ἐν τῆ ἱκανοποιήσει: «Θυμῷ μάχεσθαι χαλεπὸν, ὅτι γὰρ ἀν χρήζη γίνεσθαι, ψυχῆς ὠνεῖται» (8)

Τῷ Ἡρακλείτῳ ἀποδίδονται ἀποσπάσματα, ἐξ

[1] Κλήμης Ἀλέξαν. Πρῶτερ' Στρωμ. V. 25 (2) Κλήμης Ἀλέξ. Στρωμ. 196 (3) Κλήμης Ἀλέξαν. Στρωμ. IV 1076 (4) Mullach 37, 58, (5) Mullach 37, [6] Mullach ἀπόσπ. 98 [7] Mullach ἀπόσπ. 17 [8] Mullach 69. περὶ Διογ. Λ

ἔτι τινὲς ὑπέθεσαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ συναγάγωσιν ὅτι ὁ φιλόσοφος παραδέχεται τὰς μετὰ θάνατον ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὰ παρὰ Κλήμεντι ἀπαντώμενα ἀποσπάσματα τοῦ φιλοσόφου. « Ἄρηιφάτους Θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι », καὶ « μόροι μέζονες μέζονας μοίρας λαγχάνουσι » καὶ ἄλλα. (1)

Ὁ Ἡράκλειτος παρεδέχετο ὡς φαίνεται, ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλων προσώπων διαφόρων αὐτοῦ, ὡς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν δαιμόνων ἢ Θεῶν. Διογένης ὁ Λαέρτιος βεβαίως τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν τοῦ Ἡρακλείτου δι' ἧν λέγει ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐδόξαζεν ὅτι « πάντα ψυχῶν καὶ δαιμόνων πλήρη ». (2) Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἄλλα ἀποσπάσματα τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν εἰς θεοὺς καὶ οἱ θεοὶ εἰς ἀνθρώπους, δῆλον ὅτι οἱ θεοὶ δὲν εἶνε ἀγέννητα καὶ ἀνώλεθρα ὄντα, ἀλλ' ὑπόκεινται καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν καθολικὸν τῆς μεταβολῆς νόμον, εἰς τὴν γένεσιν καὶ φθοράν. (3) Παραδέχεται δὲ ὡσαύτως ὅτι αἱ ψυχαὶ ἀποθνήσκουσι. « Ψυχῆσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχὴ ». ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἀριδῆλως δείκνυται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος λέγων ὅτι τοὺς ἀρηιφάτους τιμῶσιν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐννοεῖ διὰ τούτων ἰδιαιτέραν ἐπιβράβειυσιν τῶν ἀρηιφάτων μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν θεῶν, μὴ ἀπηλλαγμένων καὶ τούτων ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς μεταβολῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἀπλῶς δηλοῖ τὸν θαυμασμόν, ὃν οἱ ἀρηιφάτοι ἐμπνέουσι καὶ τὴν δό-

(1) Διογ. Λαέρτ. 2] Mullach ἀπόσπ. 64,65,66 πρβ. Κλήμ. Ἰλ. (3) Θεοὶ ἄνθρωποι καὶ ἄνθρωποι Θεοὶ [Κλήμ. Παιδ., VII 557] Θεοὶ θνητοί, ἄνθρωποι ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωὴν Ἡράκλ. Στωϊκός Ὁμ. ἀλλήγ. 24 πρβ. Μιλ. ἀπόσπ. 60,62

ξαν ἦς οὔτοι ἀπολαύουσι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς θεοῖς εἴτε ζῶντες εἴτε καὶ μετὰ θάνατον. Οἱ ἄριστοι λέγει δ' Ἡράκλειτος «αἰροῦνται ἐν ἀντὶ πάντων, κλέος ἀέναον, θνητῶν δὲ οἱ πολλοὶ κεκορήαται ὅπως κτήνεα.» (1) Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ δεύτερον χωρίον θέον γὰρ ἐξηγηθῆ ὅτι οἱ ἐνδοξότεροι, ἀποθνήσκοντες, ὡς κληρὸν αὐτῶν ἔχουσιν ἐνδοξοτέραν φήμην καὶ οὐχὶ τιμητικωτέραν θέσιν ἐν ἄλλῳ τινὶ βίῳ.

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Τῆς γνώμης ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐδίδαξεν ὅτι οἱ χρηστοὶ καὶ πονηροὶ κέκτηνται διάφορον τύχην, ἔχονται καὶ πολλοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἰδίᾳ δὲ Κλήμης ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας καὶ διευθυντῆς τῆς ἐκεῖ Κατηχητικῆς σχολῆς κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, ὁ συμβιάσας τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἀγιογραφικῆς διδασκαλίας. Οὗτος ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς ιδέας ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία κατὰ τὰς ἀληθείας αὐτῆς πηγὴν ἔχει τὴν θεῖαν ἀποκάλυψιν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως διὰ τῆς γνωριμίας τῶν φιλοσόφων μετὰ τῶν θείων Γραφῶν (Π. Διαθήκης) ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐν συνόλῳ περιέχει ὁλόκληρον τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀληθειαν καὶ ἂν συναρμολογήσῃ τις τὰς παρ' ἐκάστῳ τῶν φιλοσόφων ἀπαντωμένας θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς διδασκαλίας κατὰ τὰ ἀληθῆ αὐτῶν μέρη θὰ ἀποτελέσῃ τέλειον τὸν λόγον, τ. ἔ. τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου

(1) Κλήμ. Ἀλέξ.

ἡμῶν ἀποκαλυφθεῖσαν διδασκαλίαν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ Κλήμης προσάγει ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ διάφορα ἀποσπάσματα φιλοσόφων καὶ ἄλλων συγγραφέων καὶ συγκρίνων αὐτὰ πρὸς διάφορα τῆς Γραφῆς χωρία προσπαθεῖ νὰ ἐξαγάγη τὴν ὑφισταμένην συμφωνίαν καὶ συγγένειαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἀγιογραφικῆς διδασκαλίας. Οὕτω λ.χ. ἐν τῇ ρήτρᾳ τοῦ Ἡρακλείτου. « Ἀκοῦσαι οὐκ ἐπιστάμενοι οὐδὲ εἰπεῖν ». Ὁ Κλήμης ἀνευρίσκει τὸ τοῦ Σολομῶντος. « Ἐἴν ἀγαπήσεις ἀκούειν, ἐκδέξῃ, καὶ ἐὰν κλίγῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσει. (1) Ἐν τῇ ρήτρᾳ « ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξερευνήσει, ἀνεξερευνητόν ἐδὸν καὶ ἄπορον » τὸ τοῦ Ἡσαΐου « ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε ». (2) Ἐν τῇ ρήτρᾳ ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖς ἐοίκασι. Φάτις αὐτοῖς μαρτυρέει παρόνους ἀπειναί », τὸ τοῦ Εὐαγγελίου « βλέποντες οὐ βλέπουσι καὶ ἀκούοντες οὐ συνιᾶσι ». (3) Ἐν τῇ ρήτρᾳ « χρυσὸν οἱ διζήμενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον », τὸ εὐαγγελικόν, « ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται, αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ἡμῖν ». (4) Ἐν τῇ ρήτρᾳ. Ἐν τὸ σοφὸν « Μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηγὸς ὄνομα », (5) ὁ Κλήμης ἀνευρίσκει θεογνωσίαν ἀληθῆ ἐν ἄλλαις δὲ πάλιν ἐμβλέπει τὴν περὶ ἀναστάσεως χριστιανικὴν διδασκαλίαν, περὶ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, περὶ χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἐν τοῖς ἐρμηνευθεῖσιν ἀνωτέρω χωρίοις τὰς μετὰ θάνατον ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

[1] Κλήμης Ἀλεξ. Στρωμ. II 960 [2] Αὐτόθι II VII 946. πρ. βλ. Mullach ἀπόσπ. 7 [3] αὐτόθι Στρωμ. V 173. Mullach ἀπόσπ. 4 [4] αὐτόθι I 932 Mullach ἀπόσπ. [5] Mullach ἀπόσπ. 12 Κλ. Ἀλεξ.

Ὁ Κλήμης κατατάσσει μὲν τὸν Ἡράκλειτον μεταξὺ τῶν φιλοσόφων τῶν θεοποιούντων τὰ στοιχεῖα ὡς σεβόμενον καὶ ἀναγνωρίζοντα πρώτην αἰτίαν τῶν ὄντων τὸ πῦρ, ἐν τούτοις ποιεῖται εὐρείαν χρῆσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, χρησιμοποιῶν διάφορα ἀποσπάσματα αὐτοῦ κατὰ τῶν τελεσῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, κατὰ τῶν διδασκάλων αὐτῆς αἰδῶν καὶ τοῦ τυφλώτεροντος πρὸς τὸν νόμον τῆς μεταβολῆς, ἀμαθοῦς ὄχλου, ἢ πρὸς πίστῳσιν ἰδίων γνωμῶν καὶ τῆς συγγενείας τῆς φιλοσοφικῆς πρὸς τὴν ἀγιογραφικὴν διδασκαλίαν. Ἡ τοιαύτη τοῦ Κλήμεντος σχέσις πρὸς τὸν Ἡράκλειτον δεικνύει τὸν σεβασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν σκιοτεινὸν φιλόσοφον, ὃν ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος συγγραφεὺς ὀνομάζει «γενναῖον» κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Πλάτωνος διὰ τὸ εὐγενὲς ἴσως τῆς καταγωγῆς ἢ διὰ τὸ βαθὺ τῶν διανοημάτων αὐτοῦ, (1) μιμεῖται ἐν τοῖς Στρωματεῦσι τὸν ἀνιγματοῦδη καὶ ἐπικεκρυμμένον τρόπον τῆς ἐκφράσεως τοῦ φιλοσόφου (2); καὶ ἐπωφελεῖται αὐτοῦ ἐν πολλοῖς.

Εὐνόητον ὅτι ἡ ἐν ταῖς ρήτραις τοῦ φιλοσόφου παρατηρουμένη συμφωνία μετὰ τῶν ἀγιογραφικῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ εὐρεσις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος χριστιανικῶν διδασκαλιῶν προέρχεται ἐξ ἀπλῆς συμπτώσεως καὶ οὐχὶ ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἐπωφελέθη τῶν Γραφῶν ὡς ἀξιοῖ ὁ Κλήμης, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος συγγραφεὺς πρὸς εὐρεσιν τριούτων δὲν εἰσέρχεται εἰς τὴν

[1] Τὰ τῆς γνώσεως βάθη κρύπτειν ἀπιστὴ ἀγαθὴ. Ἀπιστὴ γὰρ διαφυγγαίει μὴ γινώσκεισθαι [Κλήμ. Ἀλ. Στρώμ. I 809] ἀπόσπ. 18 [2] ἀπόσπασμα 8 Κλήμης Ἀλέξ. κεφ. II

οὐσίαν τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ φιλοσόφου, ἀλλ' ἐξετάζων τὰ χωρία μεμονωμένως καὶ ἀσχέτως πρὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ σύστημα ἀποβλέπει εἰς τὸ παρεμφερὲς καὶ ὁμοιον τῶν ἐκφράσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν. Βεβαίως ὁ Ζεὺς τοῦ Ἡρακλείτου δὲν εἶνε ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ τὸ αἰωνίως μεταβαλλόμενον φρόνημον πῦρ, ἡ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁ ἀδυσώπητος νόμος τῆς μεταβολῆς εἰς ἣν τὰ πάντα ὑπέκεινται· ἡ ἀνάστασις εἶνε ἡ ἐπαναγωγὴ εἰς τὸ φρενῆρες πῦρ ὅπως διὰ τῆς κάτω πάλιν ὁδοῦ μετατραπῆ ἔκ νέου εἰς τὰ ἄλλα στοιχεῖα καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀρηϊφάτων εἶνε τὸ ἀέναον κλέος τὸ ὑπὸ τῶν ἀρίστων ἐπιδιωκόμενον καὶ οὐδὲν ταῦτα ἔχουσι τὸ κοινὸν μετὰ τῶν χριστιανικῶν περὶ τῶν δογμάτων τούτων διδασκαλιῶν. Τὰ πάντα καὶ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι δαίμονες καὶ ψυχαὶ ὑπόκεινται εἰς τὴν ἀλλοίωσιν καὶ δὲν ὑφίσταται οὐδεμία διαφορὰ μετὰ αὐτῶν. Τὰ πάντα ἀλληλοδιαδέχονται, γεννῶνται καὶ φθείρονται. Ἄλλ' ἡ φθορὰ εἶνε νέα γένεσις, νέα ζωὴ, καὶ ὅ,τι δι' ἐν στοιχεῖον, δι' ἐν πρόσωπον ἢ πράγμα εἶνε ζωὴ, διὰ τὸ ἐξ οὗ μετεβλήθη εἶνε θάνατος. Ἄθνατοι θνητοί, θνητοί ἀθάνατοι· ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες».

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Τελευτῶντες τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν τοῦ Ἡρακλείτου παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Λόγος ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς ἀκἀμπτου εἰμαρμένης, τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον καὶ παρουσιάζεται ὡς πηγὴ καὶ πρὸς τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φρονήσεως καὶ λόγου καὶ ἐπο-

μένως ὡς τι νοοῦν ἑαυτὸ καὶ ἔχον αυτοσυνειδήσιν. Διότι οὕτω μόνον, νοουμένου τοῦ λόγου, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ νόησις καὶ αὐτοσυνειδήσις ἡμῶν, ἢ διὰ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῶν αἰσθητηρίων μεταδιδομένη ἡμῖν ἐκ τοῦ περιέχοντος φρενήρους πυρός. Πῶς δὲ τώρα ἐκ τῆς ἀσυνειδήτου καὶ ἀλόγου λογικότητος εἰς ἣν διατελεῖ τὸ πῦρ κατὰ τὴν διακόσμησιν καὶ ἐκπύρωσιν προέρχεται τοῦτο εἰς αὐτοσυνειδήσιν, γίνεται ἡ ἀρχὴ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν ἐπιτηδαιοτήτων, εἶνε ζήτημα τοῦ ὁποίου τὰς δυσκολίας φαίνεται ἀναγνωρίζων καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος, ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένους τοῦ Λαερτίου ἔλεγε «ψυχῆς πέρατα οὐκ ἂν ἐξεύροι ὁ πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ἑδόν. Οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει». (1) Ὅσω λοιπὸν καὶ ἂν ἀγωνίζεται ἡ βαθεῖα τοῦ φιλοσόφου διάνοια νὰ εὕρη τὰ πέρατα τῆς ψυχῆς ἢ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὰ βάθη αὐτῆς δὲν κατορθώνει νὰ διακρίνη αὐτὴν τῆς ὕλης καὶ συμβαίνει περὶ τοῦ Ἡρακλείτου ἀκριβῶς ὅ,τι λέγει ὁ Φουῖγιεῖς περὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἰώνων φιλοσόφων ὅτι «οὗτοι διαμένουσιν οἷον εἰ κεκλεισμένοι ἐν τῷ σπηλαίῳ τῶν αἰσθήσεων ὑποπτευόμενοι μόνον τὸ φῶς τῆς διανοίας, τὸ φωτίζον τὸν ἅυλον κόσμον».

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ ΚΑΙ Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων εὐχερῶς συνάγεται ἡ διαφορὰ τοῦ Λόγου τοῦ Ἡρακλείτου ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ. Ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης παρουσιάζει τὸν Κύριον

¹⁾ Διογ. Λαερτ.

ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ
 ὡς τὴν δημιουργικὴν αἰτίαν τοῦ σύμπαντος. «Πάντα
 διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ
 ἓν, ὃ γέγονε», Ὁ Λόγος οὗτος διὰ πάντων διατεινόμε-
 νος, συνέχων καὶ ζωοποιῶν τὰ σύμπαντα τῷ πνεύματι
 τῆς δυνάμεως αὐτοῦ κατευθύνων αὐτὰ κατὰ τὸ θέλημα
 τοῦ παντοκράτορος γίνεται αἰτία πάσης λογικῆς ἐκφάν-
 νσεως, ἐν μὲν τῷ σύμπαντι ἐκδηλούμενος ὡς ἔλλογος
 τοῦ παντὸς διακόσμησις, τάξις καὶ ἁρμονία καὶ ζωὴ, ἐν
 δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ὡς λόγος καὶ φρόνησις εἴτε ἐν λόγοις
 εἴτε ἐν ἔργοις. Ἀλλὰ καὶ παρ' Ἡρακλείτῳ ὁ Λόγος
 παρουσιάζεται ὡς κινητήριος καὶ τακτοποιοῦσα δύνα-
 μίς, οὐχὶ ὅμως ἀνεξάρτητος τῆς ὕλης ὡς ὁ τοῦ Εὐαγγ-
 γελίου, ἀλλ' ἐνυλὸς δι' ἧς ἡ πυρῶδης οὐσία αὐτοταξιθε-
 τεῖται καὶ αὐτοδιμιουγεῖται κατ' ἀπαράβατον καὶ ἀναλ-
 λοίωτον νόμον. Ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς ὑπερκεί-
 μενος τοῦ κόσμου τούτου καὶ ξένος κατ' οὐσίαν πρὸς
 τὴν ὕλην, ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς δημιουργίας ἐλευ-
 θέρως, ὡς βασιλεὺς καὶ ἄρχων καὶ ἡγεμῶν διὰ τῶν
 ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ σύμπαντι τεταγμένων δυνάμεων ἢ φυ-
 σικῶν νόμων. Ἐνῷ ὁ Λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, ὡς ἡ ἐν
 τῇ πυρῶδει οὐσία ἐγκρυπτομένη κινητήριος καὶ διατα-
 κτικὴ δύναμις τῆς διηγεκοῦς τῶν πάντων ροῆς καὶ με-
 ταβολῆς, τυγχάνει αὐτὸς ὁ νόμος τῆς μεταβολῆς τοῦ
 αἰετρόπου πυρός. Ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἡ
 ζωὴ καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρω-
 πον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἡ ἀλήθεια καὶ ὁ Λό-
 γος, οὗ ἡμεῖς μετέχοντες κατὰ δύναμιν καὶ οὐχὶ κατ'
 οὐσίαν γινόμεθα, λογικοὶ καὶ εὐρίσκομεν τὴν ἀλήθειαν.
 Ἐνῷ ὁ Λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, ἐστερημένος καθ' ἑαυ-
 τὸν συνειδήσεως τῆς ἐλλόγου αὐτοῦ ἐνεργείας, πράττει

εἰς νόησιν καὶ αὐτοσυνείδησιν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὕλικῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἀποσπωμένης ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος διὰ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῶν αἰσθητηρίων. Ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου γνωρίζεται μὲν διὰ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ, ἥτις εἶνε ὁ ἐν ἡμῖν Λόγος, δι' οὗ ἀπὸ τῶν ὄρατων ἐπὶ τὰ ἀόρατα ἀναβαίνοντες, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητά, ἀπὸ τῶν ποιημάτων ἐπὶ τὸν τούτων ποιητὴν, καθορώμεν τὴν παντοδυναμίαν καὶ θεϊότητα Αὐτοῦ· ἀλλὰ κυρίως οὗτος γνωρίζεται διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθεῖσαν διδασκαλίαν, τὴν ἐκκαλύπτουσαν ἡμῖν τὸν Πατέρα καὶ τὸ θέλημα Αὐτοῦ. Ἐνῶ ὁ Λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ λογικοῦ γνωστὸς καθιστάμενος, ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ὡς νόμος τῆς τῶν πάντων ροῆς καὶ μεταβολῆς. Ἡ γνῶσις τοῦ Λόγου τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἔργον τῆς βουλήσεως μᾶλλον ἢ τῆς διανοίας, ἐνῶ ὁ τοῦ Ἡρακλείτου τῆς διανοίας μόνον. Ἡ γνῶσις τοῦ πρώτου κατασκευάζει τῇ πιστῇ βίον ὁμολογούμενον τῇ Εὐαγγελίῳ, πλήρη ἐλπίδων ἐπὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ μετὰ θάνατον τελειοτέρας καὶ θειοτέρας ζωῆς, ἐνῶ ἡ γνῶσις τοῦ δευτέρου δημιουργεῖ βίον σύμφωνον πρὸς τὴν ἀπαισιόδοξον τοῦ φιλοσόφου τούτου ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὡς πλήρους θλίψεων, ἀπελπισίας καὶ κακοδαιμονίας. Ἐν κεφαλῇ ὁ Λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, ἐστερημένος προσωπικῆς ὑποστάσεως, νοήσεως καὶ ἐλευθερίας καὶ συγχεόμενος μετὰ τῆς ἐν τῇ κοσμικῇ ὕλῃ ἐνούσης δημιουργικῆς δυνάμεως, ταυτίζεται μετὰ τῶν ἐν τῇ φύσει ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τεθειμένων καὶ ἐνεργούντων θελήματι τοῦ Παντοκράτορος νόμων τῆς φύσεως πρὸς συντήρησιν καὶ σοφὴν διακυβέρνησιν τοῦ παντός.

Εἶνε ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας καὶ κατὰ λόγον μεταβο-
λῆς τοῦ ἀειζώου καὶ ἀειτρόπου πυρὸς πρὸς παραγω-
γὴν τῶν διαφόρων στοιχείων καὶ γένεσιν τῶν καθ' ἕκα-
στα ὄντων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

